

Кавтиш О. П.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

Ширяєва Б. О.

*магістр
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

Kavtysh O. P.

*Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer of Economics and Entrepreneurship Department
National Technical University of Ukraine Kyiv Polytechnic Institute*

Shyriayeva B. O.

*Master of
National Technical University of Ukraine Kyiv Polytechnic Institute*

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗМІНИ БАЗЕЛЬСЬКИХ УГОД

RISK MANAGEMENT OF COMMERCIAL UKRAINIAN BANKS IN TRANSITIONAL BASEL

Анотація. У роботі проаналізовано вплив запровадження різних редакцій Базельських угод на систему управління ризиками комерційних банків. Розглянуто нові світові банківські стандарти Базель III та Базель IV у порівнянні з Базель II. Визначено залежність вимог до капіталу від підходу до оцінки ризиків. Обґрунтовано, що існує невідповідність управління ризиками більшості українських банків банківським стандартам Базель. Надано рекомендації щодо часткового впровадження в Україні нового стандарту Базель паралельно з повною імплементацією стандартів Базель II.

Ключові слова: управління ризиками, комерційні банки, стандарти Базель, Базельські угоди, принципи наглядової діяльності, управління ризиками банківської діяльності.

Вступ та Постановка проблеми. Ускладнення банківської діяльності в Україні та неспроможність ефективно протистояти фінансовим кризам викликає необхідність удосконалення принципів регулювання банківських ризиків. Проект Закону України № 4938 «Про внесення змін до деяких законів України щодо упередження (мінімізації) негативного впливу на стабільність банківської системи» теж засвідчив необхідність зміни принципів, якими керувались банки при оцінці ризиків останні роки [3]. Саме тому розроблені Базельським комітетом для розвинених країн принципи мають поступово імплемуватись у національну банківську систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження та вивчення стандартів Базельського комітету з банківського нагляду, їх запровадження та визначення ефективності в банківських системах присвячено праці вітчизняних та закордонних науковців, дослідників та банківських спеціалістів, фахівців світових фінансових організацій, міжнародних рейтингових та аудиторських компаній (Moody's Investors Service, Price waterhouse Coopers, KPMG). Особливої уваги в контексті даного дослідження мають праці О. Іваницької щодо невідповідності українських банків стандартам Базель III; О. Чуб щодо проблем впровадження стандартів Базель III; П. Райхлінга щодо впровадження стандартів Базель II в ФРН; Кам Хон Чу щодо впровадження стандартів Базель II у неіндустріальній країні; О. Шефлювої та Ф. Павелки щодо результатів

упровадження принципів Базель II у Чеській Республіці; Т. Джагрика щодо необхідності впровадження стандартів Базель II у національну банківську систему; А. Єпіфанова, І. Школьніка, Т. Савченко щодо виконання Україною вимог Базеля II; В. Шпачука, А. Лемана, П. Бондарчука, І. Ларіонової, П. Труніна І. Клименко, В. Коваленко, В. Кочеткова, О. Куценка, О. Хаб'юк та ін.

Метою даної роботи є аналіз проблем і визначення перспектив управління ризиками банків України після прийняття змін щодо регулювання банківських ризиків згідно стандартів Базель.

Результати дослідження. Система управління банківськими ризиками є детально теоретично розробленою і широко впровадженою в українську банківську практику на основі міжнародних стандартів [1–5]. При цьому загальний погляд на систему банківського ризик-менеджменту поєднує такі позиції:

1) ризик є невід'ємною частиною банківської діяльності, що забезпечує спрямування процесу управління ризиками на забезпечення отримання банком винагороди за прийняття ризику;

2) залежно від зв'язку між ризиками і доходами ризики поділяють на дві групи: а) ризики, що піддаються кількісній оцінці (фінансові ризики); б) ризики, що не піддаються кількісній оцінці (нефінансові ризики);

3) ризики діяльності банку виникають на основі внутрішніх (ендогенних) і зовнішніх (екзогенних) факторів;

4) виділяються основні категорії банківських ризиків: кредитний; ліквідності; зміни процентної ставки; ринковий; валютний; операційно-технологічний; репутації; юридичний; стратегічний;

5) методи кількісної оцінки ризиків мають базуватися на критерії економічної вартості капіталу та потребі підтримання капіталу на рівні, який є необхідним для компенсації ризиків.

Усі вони є невід’ємними складовими нормативів і рекомендацій Базельського комітету, одним із найголовніших завдань якого є гармонізація світової практики регулювання банківського бізнесу, що має на меті нівелювати відмінності між національними практиками [6, с. 8].

На разі у діяльності Національного банку України простежується тенденція до використання значної кількості елементів [1–5] першого і другого базельського конкордату. І можливо припустити, що ряд положень третього конкордату теж може використовуватися в Україні з урахуванням державних намірів до інтеграції країни в Європейський Союз. Розглянемо їх сутність більш детально.

Базельські угоди являють собою загальний набір засобів реформування. Їх мета – поліпшити здатність банків пом’якшувати економічні та фінансові удари, незалежно від їхнього походження, покращити управління ризиків та загальні принципи організації, посилити прозорість та відкритість банків.

Базель I у редакції 1988 р. містив такі основні постулати: капітал банку складається з основного та додаткового; банки повинні визначити і сформувати розмір капіталу, який був би достатнім для покриття кредитного ризику; у будь-який момент часу співвідношення між капіталом банку та його активами, взятими з ураху-

ванням коефіцієнта кредитного ризику, не повинно бути меншим 8%.

Простота і доступність методик і підходів призвели до того, що Базель I було запроваджено майже в 130 країнах світу, а банківська система України досі керується цими принципами. Водночас суттєве зростання залежності національних банківських систем від впливу зовнішніх світових факторів, швидке переміщення значних грошових потоків у різні країни, диверсифікація кредитних послуг, неконтрольований рух капіталу між окремими структурними підрозділами інтегрованих фінансових посередників та поява нових видів ризиків призвели до того, що угода Базель I перестала відповідати змінам, які відбулися в характері економічних відносин.

Відповідно до цих змін, Україна у 2016 р. має остаточно перейти на принципи Базель II. Він перетворює оцінку капіталу на більш чутливий до ризиків процес та сприяє кращій практиці управління ризиками в банках.

До прийняття договору Базель II основні вимоги повною мірою не відображали дійсні ризики, спричинені невиконанням зобов’язань окремих позичальників. Таким чином, у багатьох випадках банки були змушені утримувати однаковий капітал як для високоякісних позичальників, так і для низькоякісних. Це призводило до підвищення ризиковості їх діяльності.

Базель II складається з трьох частин і містить основні вимоги, які є більш чутливими до ризиків, оскільки вони орієнтовані на детальний кредитний рейтинг.

Крім того, у той час як Базель I включав тільки один підхід до визначення регуляторного капітального тарифу кредитних ризиків, Базель II охоплює альтернативні методи, зокрема стандартний контроль і внутрішній контроль на основі рейтингів IRB-Advanced, IRB-Foundation.

У межах стандартного контролю банкам дозволено визначати рівні ризиків на основі зовнішніх кредитних рейтингів. Такі зовнішні оцінки можуть бути отримані лише від рейтингових агенцій, які були затверджені наглядовою установою. Водночас залишається можливим застосовувати стандартні фіксовані рівні ризиків, що є особливо доцільно для невизначених за рівнем ризику кредитів.

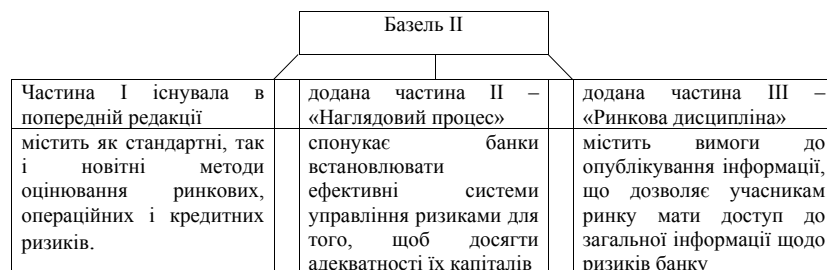

Рис. 1. Структура угоди Базель II [6]

Таблиця 1

Коефіцієнти зваження ризиків за Базель I та Базель II

Типи кредитів	Базель II					Базель I
	AAA:AA-	A+:A-	BBB+:BBB-	BB+:B-	Нижче B-	
Коефіцієнт зваження ризику суверенного боргу країни	0	20	50	100	150	0,10,20,50,100
Коефіцієнт зваження ризику, встановлений для банку за варіантом 1	20	50	100	100	150	20 або 100
Коефіцієнт зваження ризику, встановлений для іпотечних облігацій за варіантом 1	10	20	50	50	100	
	AAA:AA-	A+:A-	BBB+:BBB-	Нижче B+	Без рейтингу	
Кредити корпоративним клієнтам	20	50	100	150	100	100
	AAA:AA-	A+:A-	BBB+:BBB-	BB+:BB-	Нижче B+	
Транші сек'ютиризованих активів	20	50	100	350	Відрахування з капіталу	50

Джерело: побудовано на основі опрацювання даних [6]

The latter може обчислюватись за одним із двох варіантів на розсуд державного органу нагляду: за варіантом 1 із застосуванням коефіцієнту зваження ризику на одну поділку нижче, ніж коефіцієнт зваження кредитів, наданих центральним органам влади, або за варіантом 2 із застосуванням коефіцієнту зваження ризику (табл. 1), встановленого на підставі зовнішнього рейтингу банку.

Підхід за Базелем II спонукає банки працювати з клієнтами з низькою ймовірністю банкрутства, адже вимоги до капіталу теж нижчі, що проілюстровано на рис. 2.

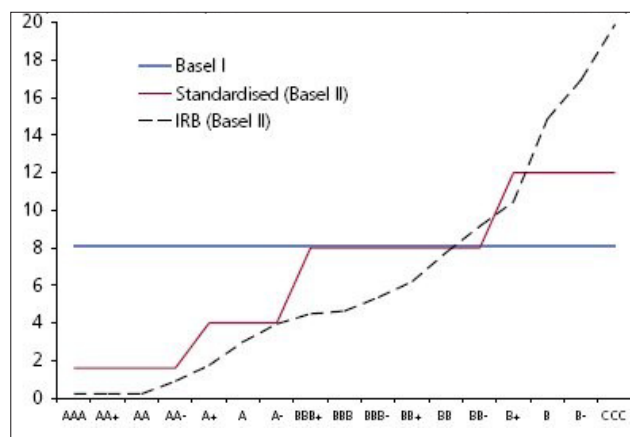

Рис. 2. Залежність вимог до капіталу від підходу до оцінки ризиків [9]

Іншою відмінністю є те, що тут уперше відокремлюється операційний ризик. У попередніх інструкціях операційний ризик класифікувався як «інші ризики». Як визначено в Базель II, банки можуть робити вибір між трьома різними методами для визначення основного тарифу для операційного ризику: підхід на основі основного індикатора (BIA), стандартизований підхід (SA) і провідний вимірювальний підхід (AMA).

При застосуванні BIA основний тариф визначається на основі середнього загального доходу банку за останні

три роки, що є індикатором операційного ризику. SA вимагає, щоб цей індикатор був розподілений на вісім бізнес-напрямків і помножений на значення напрямків діяльності в межах від 12 до 18% [6, с. 26].

На відміну від цього в AMA банк може вираховувати основні вимоги до операційних ризиків із застосуванням внутрішньої моделі. Цей метод вимагає попереднього затвердження FFSA. Іншою запропонованою можливістю є часткове використання AMA, тобто банк може використовувати AMA для розрахунку основного тарифу тільки для частини банку.

Базель II також додає вимоги до частини III договору, згідно з якими банки мають публікувати всю необхідну інформацію щорічно або кожні шість місяців залежно від типу банку. Інформація повинна містити структуру капіталу, адекватність капіталу й інформацію про ринкові, кредитні та операційні ризики, так само як про процедури управління ризиками. У випадку банківських груп вимоги до розкриття інформації застосовуються до керівника групи. Крім того, банки не зобов'язані розкривати юридично захищену або конфіденційну інформацію. Однак вони зобов'язані публікувати більш загальну інформацію про факти, які вони не мають змоги розкрити.

Хоча кількість рейтингових систем, наданих для затвердження, різняться, найбільш поширеними методами є експертні системи, моделювання і системи кредитних балів [6, с. 31]. Останній використовує кількісні та якісні дані для надання позичальнику певної кількості балів, які відбивають його кредитоспроможність.

Найбільш популярними статистичними інструментами є дискримінантний аналіз і модель вірогідності [6, с. 31]. Система кредитних балів в основному використовується для малих та середніх підприємств. Експертні системи використовуються для оцінки кредитних ризиків великих корпоративних позичальників. Нарешті, методи моделювання використовуються для спеціалізованих кредитувань і проектних фінансів. На практиці ці три методи також використовуються в комплексі [6, с. 31].

Базель II розроблений регуляторами індустріальних країн, а тому, на нашу думку, важливо розглянути, чи під-

Таблиця 2

Порівняльний аналіз основних розходжень Базель I та Базель II

Критерій порівняння	Basel I	Basel II
Орієнтація банківського нагляду	Односторонньо спрямований на відповідність капіталу	3 компоненти: мінімальна вимога до капіталу, активність банківського нагляду, ринкова дисципліна
Критерій визначення потреби у капіталі	Залежно від кредитного та ринкового ризиків	Залежно від кредитного, ринкового та операційного ризиків
Методи визначення потреби у капіталі	Єдиний спосіб визначення потреби в капіталі	Більше методів для визначення потреби в капіталі залежно від окремих ризиків
Ризикова вага і залежність суми потреби у капіталі щодо кредитного ризику	Залежать від типу клієнта і не залежать від реального прохідного ризику	Залежать від типу ризиковості клієнта, що в стандартизованих методах виходить із зовнішнього рейтингу, а в методах ІРБ (інтегрований рейтинг клієнта) від внутрішнього рейтингу клієнта, встановленого банком
Розмір визнаного забезпечення	Мінімальний	Значно розширений
Можливість упровадження власних моделей виміру ризиків для розрахунку вимоги до капіталу	тільки щодо маркетингового ризику	Для кредитного та операційного ризиків
Умови мотивації щодо удосконалення практики управління ризиками	Відсутня/слабка мотивація	Висока мотивація, що більш низькі потреб в капіталі
Видатки на адміністративний розрахунок потреб у капіталі	Більш низькі	Значно вищі видатки

Джерело: узагальнено та уточнено на основі [6]

ходить рекомендована практика для молодих чи менш розвинутих країн (табл. 2).

Крім того, норми Базеля II дозволяють банкам вибрати свій власний метод оцінки ризиків у зв'язку з їхньою діяльністю. Якщо банк вирішить використати в рамках розрахунку кредитних ризиків більш складні методи, зокрема свої власні, може застосовувати індивідуальний підхід до оцінки ризику для окремих клієнтів за допомогою різних способів забезпечення. Це дає можливість знизити вимогу до капіталу, взаємозалежного від відповідності капіталу, якої повинен дотримуватися кожний банк. Це вимагає складного підходу до управління ризиками у банках.

Тепер визначимо особливості запровадження Базеля III (табл. 3) в країнах – членах Базельського комітету, які рекомендовано застосовувати і в банківській діяльності в Україні.

Базель III змінив вимоги до розрахунку капіталу фінансових груп шляхом підвищення мінімальних вимог до достатності капіталу першого рівня. На розрахунок цього нормативу впливає наявність активів у державах з низьким суверенним рейтингом, до яких належить і Україна. Тобто чим ризиковіша країна для інвестицій, тим вище коефіцієнт ризику, на який зважаються всі активи, що знаходяться в даній країні. Щоб виконувати норматив достатності, встановлюваний Базелем III, європейському банку потрібно доформувати капітал на суму, еквівалентну розмірам активів української дочірньої компанії, помножених на мінімальний рівень достатності капіталу.

Згідно з дослідженням Price waterhouse Coopers (PwC), через ці вимоги європейським фінансовим підприємствам потрібно в найближчі роки позбутися активів на 3,4 трлн. євро. При цьому Базель III зазначає, що заборгованість усіх позичальників в одній країні повинна оцінюватися зі застосуванням коефіцієнта ризику на один щабель нижче, ніж суверенний рейтинг країни, за винятком суверенних боргів і боргів центральних банків [8]. Тобто за рейтингу України «Са» за версією Moody's, що відповідає частковому дефолту, комерційні банки можуть мати лише рейтинг «С» – найнижчий рейтинг, що відповідає банкрутству. Standard&Poor's та Fitch знизили рейтинг України в іноземній валюті до «СС» і, відповідно, банків до рейтингу не вище «С» – як правило, неплатоспроможних компаній.

НБУ ще в 2012 р. запевняв, що Україна виконує 25 з 30 вимог, прописаних в рекомендаціях Базеля III [8]. «Норматив мінімально допустимого рівня капіталізації, встановлений НБУ на рівні 10%, є навіть більш жорстким, ніж вимагає зараз Базель III» (8%). При цьому більшість фінансових підприємств рапортують про показники капіталізації набагато вище мінімальних.

Імплементация інших стандартів – це скоріш виключення для банківського сектору України. Здебільшого вимоги Базеля III було реалізовано банками з іноземним капіталом, материнські компанії яких вимагали від українських дочірніх підприємств відповідності своїм стандартам.

Базель дає кредитним установам стимули глибше аналізувати свої ризики, застосовувати більш чутливі моделі оцінки (профіль ризиків у фінансових установах може серйозно відрізнятися, їх не можна вимірювати лише за формальними ознаками).

Підвищення вимог до капіталізації призведе до виходу з ринку слабких гравців і консолідації активів стратегічними інвесторами, для яких банківський бізнес є основним.

І хоча зміни, внесені в «Міжнародну конвергенцію визначення капіталу та стандартів капіталу: нові підходи» не є, на нашу думку, кардинальними, але їх запровадження має інноваційний характер, який полягає в наступному:

- зміна підходів до фінансового управління та ризик-менеджменту шляхом підвищення стандартів управління ризиками, ступеня інтеграції управління фінансами та ризиками банківських установ;

- забезпечення стабільної бази та необхідних резервів для протистояння всіляким ризикам та кризам;

- можливість формування більш повної, консолідованої картини бізнесу для акціонерів та менеджменту.

Висновки. Проведене дослідження дало можливість здійснити комплексне порівняння стандартів банківського нагляду Базель I, Базель II та Базель III, які розроблені Базельським комітетом з банківського нагляду та проекту угоди Базель IV, що планують представити до кінця 2016 р. За результатами дослідження було обґрунтовано доцільність подальшої імплементации базельських стандартів. Вони є необхідним інструментом для стабілізації українського фінансового ринку, а також важливою і невід'ємною умовою подальшої міжнародної інтеграції України.

Рекомендовано після повного переходу на принципи Базель II провести аналіз за двома напрямками: фактичний вплив норм на банківську систему України та визначення недоліків механізму переходу і можливості зменшення часу від часткової до повної імплементации нових стандартів в усю банківську систему.

Результати вказаних напрямів закладуть умови для впровадження принципів Базель III у системно важливих банках України до 2020 р.

У кінці 2014 р. Базельський комітет з банківського нагляду заявив, що Базель III має забагато помилок та «вузьких місць», і запропонував перейти на нові стандарти Базель IV ще до закінчення впровадження угоди Базель III, при цьому базою для Базель IV може слугувати Базель II, тобто для успішного переходу на Базель IV необов'язково імплементувати Базель III.

Базель IV пропонує відмінити використання внутрішніх моделей та зовнішніх кредитних рейтингів, так як це призводить до зловживання.

Українська банківська система лише у 2016 р. повністю переходить на стандарти Базель II, отже, якщо стандарти Базель IV виявляться прийнятнішими для нашої банківської системи, перехід на Базель III не відбудеться попри заплановані строки.

Таблиця 3

Терміни запровадження Базеля III у країнах – членах Базельського комітету

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Базовий капітал першого рівня/RWA, %	3.5	4.0	4.5	4.5	4.5	4.5	4.5
Буферний капітал/RWA, %			0,625	1,25	1,875	2,5	2,5
Контрциклічний капітал, %				0,625	1,25	1,875	2,5
Акціонерний капітал + буфер, %	3,5	4,0	4,5	5,125	5,75	6,375	7,0
Достатність капіталу + буфер, %	8,0	8,0	8,0	8,625	9,25	9,875	10,5

Джерело: побудовано на основі опрацювання даних [7]

Список використаних джерел:

1. Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368 «Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0841-01>.
2. Постанова Правління Національного банку України від 08.05.2002 р. № 171 «Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1080-03>.
3. Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104 «Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>.
4. Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 р. № 361 «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog>.
5. Постанова Правління Національного банку України від 06.08.2009 р. № 460 «Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0460500-09>.
6. Базель II: проблеми та перспективи використання в національних банківських системах : [монографія] / За ред. А.О. Єпіфанова, І.О. Школьник, П. Райхлінга [та ін.]. – Суми : УАБС НБУ, 2011. – 261 с.
7. Шпачук В.В. Базель III: етапи впровадження та методика оцінки / В.В. Шпачук // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 5.
8. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system / Bank for International Settlements, December 2010 (rev. June 2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>.

Анотація. В статтю проаналізовано вплив введення різних редакцій Базельських угод на систему управління ризиками комерційних банків. Розглянуті нові міжнародні банківські стандарти Базель III та Базель IV порівняно з Базель II. Визначено залежність вимог до капіталу від підходу до оцінки ризиків. Обґрунтовано, що існує невідповідність управління ризиками більшості українських банків банківським стандартам Базель. Дані рекомендації щодо часткового впровадження в Україні нового стандарту Базель паралельно з повною імплементацією стандарту Базель II.

Ключевые слова: управління ризиками, комерційні банки, Базель III, Базельські угоди, принципи контрольної діяльності, проблеми управління ризиками банків.

Summary. The article analyzes the impact of the introduction of various editions of Basel Agreement on the risk management system of commercial banks. We consider new global banking standards of Basel III and Basel IV in comparison to Basel II. It's determined the dependence of capital requirements from the approach to risk assessment. It is substantiated that there is a mismatch of risk management the majority Ukrainian banks with standards of Basel. There commendations for partial implementation in Ukraine of the new Basel standards along with a complete implementation of Basel II.

Key words: risk management, commercial banks, Basel III, Basel Agreement, principles of supervisory activity, problems of risk management of the banking activities.